

Esküvő Vépen

1723. április 26-án, szinte napra pontosan három évvel azután, hogy a török gálya Rákóczit és kíséretét Rodostóban partra tette, a száműzöttek életének addigi legszomorúbb eseményéről ad hírt Kedves Nénjének Mikes Kelemen. Távozik az élők sorából Bercsényi Miklós hitvese, Csáky Krisztina.

„Édes Néném – kezdődik levele –, akármennyit éljen az ember, akármicsoda kedvére töltsé napjait, de mindazoknak halál a vége. A szegény Bercsényiné asszonyom is azon végezé el életét, aki is már egynéhány napoktól fogvást betegeskedvén, és nem annyira szenvedvén fájdalomokat, mint a természetnek magában való fogyását, aki is mint a gyertya, úgy aludt el.”

Férje, az egykori nagyhatalmú kuruc generális és maga a fejedelem is ott állnak ágya felett, búcsúznak tőle. Utolsó kérdéseiket teszik fel a haldoklónak „rendelése iránt”, melyekre az idős asszony suttogva válaszol. Aztán „csendesesen kimúlék” a világból. „Alig vettük észre halálát. Sokat kíváncozott szegény mulandó hazájába, de az Isten az örök hazába vitte.”

Bercsényi gróf és felesége a szabadságharc leverését követően nem tart Rákóczival, csak jóval később csatlakoznak a törökországi magyar kolóniához. Ennek oka, hogy Bercsényi Miklós 1711 után még mindig bízott I. Péter cár segítségével, közel akart lenni az orosz udvarhoz, ezért is marad emigrációja első szakaszában, egészen 1716-ig Lengyelországban. Bercsényi és Rákóczi csak 1718 végén találkoznak a Törökország kis-ázsiai részén fekvő Jénikőben, még Rodostóba kerülésük előtt. Ettől kezdve szerepel Mikes leveleiben a Bercsényi házaspár és kísérete. Az emigráció sanyarú és keserű életében eseményszámba megy minden találkozás, mely a fejedelem és főgenerálisa között létrejön. A *Törökországi levelek* egyikében Mikes leírja, mekkora örömmel fogadta Bercsényiné Rákóczit megérkezésük után jénikői hajlékában. „Mindennel kínálta volna, örömben nem tudta, mit csináljon, már csak azt vártam, hogy talán egy táncsal kínálja meg.” Egy másik levél: „A mindennapi mulatság már itt abból fog állani, hogy vagy Bercsényi uram jó mihozzánk, vagy mi megyünk hozzája.”

Gy. SZABÓ ANDRÁS (1953) előadóművész, író. Legutóbbi kötete: *A végakarát* (2018).

Bercsényi művelt, olvasott ember. Amikor 1720. április 24-én a hajó partra teszi őket Rodostóban, a generális azonnal anagrammát fabrikál száműzetésük végső színhelyének nevéből, mely szállóigeként terjed a bujdosók között: OSTOROD.

Csáky Krisztina, Bercsényi Miklós második felesége kétszeres özvegy, amikor a gróf asszonya lesz 1695-ben. Főúri család sarja, apja Csáky István országbíró. Első házassága révén a Vas megyei Erdődy család vépi várkastélyának úrnője. Itt látogatja meg a megözvegyült asszonyt a nősülés szándékával az ekkor még a Habsburgok oldalán álló Bercsényi Miklós. A vépi látogatás, majd az azt követő eljegyzés és menyegző történetét a gróf titkára, Kőszeghy Pál írja meg egy terjedelmes eposzban, mely érzéletes korrajzával, a főúri társasélet mindennapjait megörökítő ábrázolásával a magyar barokk rangos, művelődés-történeti értékkel bíró dokumentuma. Kőszeghy Pál személyéről, életútjáról igen szűk az ismeretünk. Ami bizonyos: Bercsényi szolgálatában állt, a gróf titkára volt, ahogy felmenői is hasonló tisztséget töltöttek be Észak-Magyarország egyik legnagyobb méltóságának szűkebb környezetében. Elkíséri urát Vépre. A házasság előzményeit, így az első személyes találkozás körülményeit közelről ismerhette; mint a gróf bizalmas embere ott lehetett az esküvőn is. Az események szoros kronológiai rendben tárgyalt részletező leírásából legalábbis erre következtethetünk. Meglehetősen jó klasszikus latin műveltséggel rendelkezett, ahogy erről epikus költeményének gazdag mitológiai apparátusa árulkodik. Hosszú, 800 versszakos, négyes rímű tizenkettesekben megírt műve teljességgel kimeríti az *epithalamium* műfajának, a mitológiai keretbe ágyazott előkelő főúri házasság elbeszélésének tartalmi-formai jegyeit, melynek vitathatatlan mestere a században a *Murányi Vénus* szerzője, Gyöngyösi István. Kőszeghy Csáky Krisztinának ajánlja művét, melyből kiderül, hogy a házasság történetét megörökítő eposzt még megelőzte két könyv, az egyik, urának „ifjúságában tett vitézi magaviseletét” méltatta, míg a másik Bercsényi első feleségének, Homonnai Drugeth Krisztinával történő megismerkedését, annak „istenes életét” és halálát tárgyalta.

Ez a két kéziratban maradt munka azonban az évek során elkallódott, sosem került elő. Csak következtetni tudunk arra, hogy miféle érdemekről tesz említést a fiatal főúr vitézi cselekedetei kapcsán Kőszeghy. Bercsényi már 1686-ban, mindössze 21 évesen részt vesz Buda visszafoglalásában, bátorságáért I. Lipót grófi cím adományozásával jutalmazza. Az ekkor még Habsburg-párti Aranyarkantyús vitéz a kor egyik legsikeresebb katonája. 1691-től Ung megye főispánja, tizenhárom vármegye főkövete, királyi kamarás és tanácsos. Élete 1697-től vesz fordulatot, amikor megismerkedik és barátságot köt a nála tizenegy évvel fiatalabb sárosi főispánnal, II. Rákóczi Ferencsel, és a kuruc mozgalom élére áll.

A Harmadik könyv, melyet az irodalomtörténet *Bercsényi házasságaként* emleget, a korban divatos moralizáló elmélkedéssel indul az emberi élet mulandóságáról. Kőszeghy kiváló dramaturgiai érzékeléssel gondoskodik arról, hogy a személyes tragédia, Homonnai Drugeth Krisztina elvesztése, a mindenkire érvényes halál könyörtelen jelenlétével gondolkodtassa el olvasóit: hosszú névsorban

emlékezik meg a századvég nagy múltú familiáinak, a Zrínyiknek, Thurzóknak, Dobóknak, Frangepánoknak elmúltáról. Maga a cselekmény csak ez után veszi kezdetét, a télből tavaszba fordulás kozmikus nagy pillanatának megörökítésével, az ember életében is derűre okot adó évszak üde leírásával, mely tápot ad a megözvegyült Bercsényi bizakodásának is.

Ung megye főispánja, első feleségétől megfosztatván, társat keres, nem utolsó sorban két árva gyermekét kívánja házasságával anyai szeretetben részesíteni. Az emberi lélek változásainak az évszakváltás képével érzékeltetett megragadása a század két nagy költőjének, Zrínyinek és Gyöngyösinek is kedvelt poétikai eszköze: tőlük tanul Kőszeghy is. A minden teremtményt étellel telítő tavasz látványa tölti el reménnyel Bercsényit is.

Látja, az tavasszal minden párosodik,
Fészkében madárka kedvén házasodik,
Párosan szelíd s vad állat sokasodik.
De ki vigasztalhatná őt, nincs oly második!

Fészket rak majd ő is – úgymond – Ungh-varában,
Vigasztalja magát kis palotájában. [...]

Mielőtt Venus és Cupido a jól bevált forgatókönyv szerint színre lépne, Bercsényi álmában isteni szózatot hall, mely világosan kijelöli számára leendő társa személyét.

„Menj el, csak nem messze vagyon – úgymond egy kép,
Kinek főtől talpig minden termete ép,
S oly asszony, kit tisztel mint Diánát sok nép, –
Lakóhelye ennek a Dunákon túl: Vép.”

A szózatot követve a gróf már nyergelne is, irányt véve Vépnek, ha nem intené az illem, hogy kell valaki, aki szándékát a „nagy Asszonyság” értésére adná, aki véghez vinné, hogy Vép úrnője „hozzá hajoljon”. Egy jó emberében meg is találja a közvetítőt, ki sikeresen jár el követi feladatában, s mikor a kedvező hír megérkezik Csáki Krisztina hajlandóságáról, Pozsonyból lovas bandériuma élén megindul Bercsényi is.

Égen az nap szintén már délre szalada,
Garádicson az Gróf midőn fölhalada,
Hol a Gróf-Asszonynak midőn kezét ada, –
Vélnéd, hogy az hajnal ott akkor támada.

Venus és Cupido nem lankadó igyekezetének eredményeként Bercsényi és Csáky Krisztina szerelemre lobban egymás iránt, Cupido „nyilas mestersége” mindkettejük szívét lángba borítja. Ekkor, az első látogatás alkalmával kerül

sor arra a pompázatos leírásra, mely a barokk zsúfolt szcenikájával varázsolja elénk egy főúri lakoma gasztronómiáját. Az udvari élet e fontos eleméről, a vendégségek, lakomák lefolyásáról, az étkezések rendjéről Apor Péter Küküllő megye főispánja szolgál bő forrással elhíresült munkájában. *Metamorphosis Transylvaniae* című művének fejezete pazar áttekintést nyújt a kor divatos ételeiről. A Kőszeghy-eposz születésével csaknem egyidős Bornemisza Anna szakácskönyve pedig az étkek elkészítésének módjáról, az étkek alapanyagairól ad ugyancsak gazdag útmutatót. De egyik leírás sem lehet, már csak műfajuk természetéből adódóan sem annyira magával ragadó, már-már filmszalagra kívánczó, mint a felsorakoztatott ételek érzéki „tálalása” Kőszeghy költeményében. Íme néhány versszak az ünnepi fogások kínálatából.

Már a konyhán az ebéd elkészült azalatt,
Esnék is talán már ízint az jó falat,
Mert már délről égen az nap is elhaladt,
Csaknem fele-útján nyugtának leszaladt.

Föladatá konyhamester az étkeket,
Az szakács megadta kiknek jó ízekeket.
[..]

Jó móddal az levest főzte s készítette,
Gyenge tyúkfiat abban vegyítette,
Töltött borjúhússal aztat bővítette,
Tál szélit sokféle ízzel szépítette.

Az puha tehénhúst megpetrezselymezte
Zöldjével, de bőven meg is gyökerezte, –
Benne forrván az bors, fölül gyömbérezte,
Kóstolván, mondhatnád, hogy jól megízezte.

Egy torta pástétom azt mindjárt követte,
Melynek fedelét ott az ki levette,
Kedves jó illatát orra érezhette,
S válogatva abbul falatját vehette.

Egy kövér kappan is bújt a káposztában
S annak szeletenként metélt hasábjában;
Szokták vala főzni ezt így Kolozsvárban, –
Jóízűt ehetnél borsos falatjában.

Gyenge bárányhúst is adtak fel zsályával,
kövér hizlalónak lábait tormával.
Pacalt is ispékben vagdalt szalonnával,
Azok közt töltött bélt, tejes rizskásával.

Egy öreg pástétom ezek között áll,
kiben egy tűzök egészen beszáll;
Sokat fáradt azért az puskásnak válla, –
jó íziért melyet senki sem ócsárla.

Volt egészen főve egy nagy vadkan feje,
Mellyen, azt gondolnád, nőtt puspáng erdeje,
Egy szép narancsot tart fogai eleje,
Kin elfáradt – hittem – az fogó ereje.

Ki számlálhatná meg más étkek summáját,
Sokszámú bélesek s fánkoknak formáját,
Munkás pástétomok cifra cirádáját,
Sokféle tortáták míves nagy pompáját?

Az első látogatást követi majd az eljegyzés, s itt kap szerepet maga a versszerző is, amikor a hivatali dolgában Ungváron tartózkodó Bercsényi és Csáky Krisztina között ő tartja személyesen a kapcsolatot. A fényes esküvőre Vépen kerül sor, melyen szinte valamennyi vármegyei előljáróság képviselteti magát a vendégseregben, s a lakoma után a cimbalom, virginál, síp és dob hangjaira, „megtapodva búját, melyben addig éle”, örömteli táncot jár a gróf új asszonyával.

Ez az eposz vázlatos summázata.

Vajon eszébe jutott-e betegágyán a vépi vigalom Csáky Krisztinának huszonnyolc évvel Bercsényivel kötött házassága után? Vagy egy évvel korábban, mikor a pestis végigsöpör Rodostón, s a fejedelem háznépével együtt egy nyomorult faluban, sátrakban kell átvészelnüik a járványt, mikor a „bujdosó magyaroknak a bujdosásban is bujdosniuk kell”. Azzal egészen biztosan nem számolt házasságuk hajnalán, hogy sorsa a generális oldalán egyúttal a végzete is lesz. Odaadó, hűséges asszonyként mindvégig támogatta férjét a szabadságharc éveiben, s vele tart Rodostóba is. Száműzetésében némi vigaszt jelenthet, hogy holmija közt ott van Kőszeghy eposzának kézírata, amit bármikor felüthet és olvashatja a számára kedves részleteket. Megismerkedésük s menyegzőjük történetének szerzője ekkor már régóta nincs az élők sorában, 1703-ban hal meg, Rákóczi zászlóbontásának esztendejében. Lányát, akit Mikes csak Zsuzsiként emleget leveleiben, az apa halála után a grófné magához veszi, s mint Csáky Krisztina udvarhölgye él a rodostói magyarok között. Kőszeghy Zsuzsi, aki iránt Mikes erős vonzalmat táplál, két év múlva az idős Bercsényi felesége lesz. Újabb két év, és Zsuzsi a gróf halála után Lengyelországba, Jaroslawba költözik, Rákóczi lengyelországi uradalmainak központjába. Ő menti át az utókornak édesapja munkáját, melynek kéziratát csaknem két évszázaddal születése után feledezik fel a lengyel Krasinszky gróf könyvtárában.

Külön történet ez is, kicsit sűrűbb szövetű, mint az eposz világa.